

1. *Mirabilis* L. — nocenka

Mirabilis LINNAEUS Sp. Pl. 177, 1753. — Syn.: *Jalapa* MILL. Gard. Dict. Abr., ed. 4, 1754. — *Nyctago* JUSS. Gen. Pl. 90, 1789.

Květy jednotlivé, pouze chasmogamické, obaleny na bázi 5dílným listenovitým srostlým kalichu podobným útvarem; okvěti živě korunovitě zbarvené, nálevkovité až kolovité, zúžené v dlouhou (přes 10 mm dl.) trubku, srůstající na bázi se stěnou semeníku; tyčinek 3-5, vyniklé z květu; čnělka prodloužená, s hlavatou bliznou; listenovitý útvar za plodu nezvětšený, na přímych stopkách, obaluje elipsoidní, nezřetelně 5žilný antokarp, který uzavírá nažku a za vlhka neslizovatí. — 8 druhů původních v tropech a subtropích Ameriky.

1. *Mirabilis jalapa* L. — nocenka zahradní

Mirabilis jalapa LINNAEUS Sp. Pl. 177, 1753. — Syn.: *Mirabilis odorata* L. Cent. Pl. 1: 7, 1755. — *M. dichotoma* L. Sp. Pl., ed. 2, 252, 1762.

Exsikáty: Extra fines: HOHENACKER Arzn.- u. Handelspfl., no 670. — PRINGLE Pl. Mexic. 1895, no 6433. — SIEBER Fl. Maurit., no 221.

Vytrvalé byliny s kořenem řepovitě ztlustlým. Lodyhy přímé, 50-100 cm vys., lysé nebo pýřité. Listy vejčité, celokrajné, na bázi ± mělce srdčité nebo náhle zúžené v řapík, zašpičatělé. Květenství vrcholové, nahloučeně vrcholičnaté. Listenovitý 5dílný srostlý zvonkovitý útvar, za plodu se nezvětšující, na bázi různě zbarvených (bílé, červené, žluté, žíhané) odpoledne rozkvétajících ± nevonných květů. Okvěti srostlé, 5cípé, ca 25 mm šir., s trubkou obvykle 20-35 mm dl., lysé nebo řídce chlupaté.

2. *Oxybaphus* WILLD. — listenatka

Oxybaphus L'HÉRITIER ex WILLDENOW Sp. Pl., ed. 5, 1: 185, 1797. — Syn.: *Mirabilis* L. emend. HEIMERL sect. *Euxybaphus* HEIMERL in ENGLER et PRANTL Natürl. Pflanzenfam. 3/1b: 24, 1889. — *Allionia* L. Syst. Natur., ed. 10, p. 883, 890 et 1361, 1759 p.p. (excl. typo).

Květy chasmogamické nebo kleistogamické v klubičkách po 2-4 obaleny 5laločným otevřeně nálevkovitým listenovitým útvarem. Okvěti korunovitě zbarvené, zvonkovité, malé, s krátkou (1-2 mm dl.), trubkou, ale většinou jen zelenavé kleistogamické květy skryté v listenovitém útvaru; tyčinky (2-)3-5 s dlouhými nitkami. Za plodu zvětšující listenovitý útvar na ohnutých stopkách květenství zakrývá klubička antokarpů; antokarp obalující nažku obvejcovitý až kyjovitý. Šhranný nebo s 5 podélnými zřetelnými žebry, za vlhka slizovatí. — Asi 30 druhů původně v teplých a suchých územích Ameriky. — Autogam. Kleistogam.

1. *Oxybaphus nyctagineus* (MICHX) SWEET — listenatka nocenkovitá Tab. 13/1

Oxybaphus nyctagineus (MICHX) SWEET Hort. Brit. 334, 1827. — Syn.: *Allionia nyctaginea* MICHX Fl. Bor. Amer. 1: 100, 1803. — *Mirabilis nyctaginea* (MICHX) MAC MILLAN Metasperm. Minn. Valley 217, 1892.

Exsikáty: Extra fines: Fl. Hung. Exs., no 342.

Vytrvalé byliny s kořenem až 1 m dl. Lodyhy 50-100 cm vys., hranaté, v horní polovině vidličnatě větvené, lysé. Listy řapíkaté, trojúhelníkovité, obvykle 6-8 cm dl., 5-6 cm šir., špičaté, na bázi srdčité nebo méně často uťaté až náhle zúžené v řapík, ± celokrajné, oboustranně lysé nebo na líci s roztroušenými kratičkými chlupy

Antokarp elipsoidní, podélně rýhovaný, přitiskle chlupatý (lupa!) až olysalý. VII-IX. Hkf.

2n = 58 (extra fines)

V ČSR se pěstovala pro ozdobu dřívě dosti hojně, dnes vzácněji, a to obvykle jako letnička (v našich podmínkách většinou vymrzá), vzácněji se kořenové hlízy vykopávají a z jara opět sázejí, při mírné zimě však může vytrvat a dočasně zplaňovat. Původem z Jižní Ameriky.

Poznámka: Vzácně se u nás pěstuje americký druh *Mirabilis longiflora* L., hustě žláznatě chlupatý, s 6-10 cm dl. okvětními trubkami a s přisedlými horními listy. Existují i herbářově nedoložené údaje o zplnění v ČSR. Vyobrazení (nikoli popis) v díle DOSTÁL Květ. ČSR 2: 362, fig. 118/1, 1948 se však týká druhu *M. jalapa* L. V kultuře se pěstuje i křížencec *M. jalapa* × *longiflora* (= *M. × hybrida* LEPELLETIER).

(lupa!), na okraji přitiskle krátce brvitě, žilnatina otevřená. Květenství vidlan, větve květenství a květní stopky dvouřadě nebo dokola přitiskle obloukovitě pýřité, přímé, za plodu nicí; listeny podobné listům, ale drobnější; listenovitý útvar 5laločný, zelený, blanitý, otevřeně nálevkovitý, chlupatý, s výraznou žilnatinou, obklopující většinou 3květá klubička květů, za plodu se zvětšující, suchý. Květy zpočátku kvetení rostliny chasmogamické, růžové, později nebo již od počátku všechny květy zakrnělé, zelené, kleistogamické; okvěti 5cípé, zvonkovité, 5-10 mm dl., vně chlupaté; trubka ca 1 mm dl.; tyčinky (v počtu 3-5) a 1 čnělka s paličkovitou

bliznou vyniklé z květu. Antokarp obalující nažku protáhle obvejcovitý až kyjovitý, 4-5 mm dl., ca 2,5 mm šir., hnědý, výrazně žebertatý, přitiskle chlupatý. VII-VIII. Hkf, Gf.

$2n = 58$ (extra fines)

Variabilita: Druh dosti proměnlivý v Americe, ale do Evropy zavlečené populace jsou značně homogenní. V ČSR většinou pouze s květy kleistogamickými.

Ekologie a rozšíření v ČSR: Neofyt. Přechodně zavlékána na sušší travnatá a keřnatá místa, na rumišťe, železniční násypy a kamenné zdi, většinou na výslunná stanoviště v teplejších územích (efemerofyt), někde snad již jako epekofyt zdomácnělá; na některých lokalitách

se udržuje trvaleji a kolem nich se šíří (je pravděpodobné, že za vlhka slizký antokarp se může přenášet i epizoochorně). Údaje o pěstování jako okrasné rostliny v zahradách a zplaňování odtud jsou pochybné.

T: 10. Praž. ploš. (Praha-Nusle, plevel v parku Foli-manka, 1940), 15. Vých. Pol. (Jaroměř, plevel v cihelně, 1942; Opočno, zámecký park, 1859, 1879 a 1906), 16. Znoj.-brn. pah. (Brno-Jundrov, 1934; Brno-terasy pod Petrovem a v plotu hřiště u Riviéry, 1965; Brno-Obřany, nádraží a kolem železnice k Bílovicím, 1973, 1975), 18a. Dyj.-svr. úv. (Břeclav, od r. 1960), 21. Haná (Olomouc, hradební zdi, 1930, 1933, 1941).

Celkové rozšíření: Severní a Střední Amerika, zavlékána a mnohdy zdomácnělá po celém světě; v Evropě především v jv. části. — Mapy: AFE 1980: 100.

49. *Aizoaceae* RUDOLPHI — kosmatcovité*)

Syn.: *Mesembryanthemaceae* FENZL.

Lit.: JACOBSEN H. (1955): Handbuch der sukkulenten Pflanzen. Vol. 3. Mesembryanthemaceae. Jena. — JACOBSEN H. (1970): Das Sukkulente-Lexikon. Jena.

Jednoleté nebo vytrvalé byliny, výrazně sukulentní. Listy bez palistů, vstřícné, střídavé nebo přízemní, ± ploché nebo válcovité. Květy oboupohlavné, se 4-5četným, srostlým, většinou zeleným okvětím a často s velkým počtem pestře zbarvených korolinických staminodií; tyčinek mnoho, gyneceum synkarpní, srostlé ze 4-20 plodolistů; semeník spodní nebo svrchní, placentace nástěnná nebo nákoutní. Plod tobolka nebo peckovice. — Asi 40 rodů s více než 2000 druhy převážně v polopouštích j. Afriky, méně v dalších aridních oblastech j. polokoule; k severu dosahují do Kalifornie, do Středozeří a do Přední Asie.

- 1 a Rostliny ± vzpřímené nebo vystoupavé, květy pestrobarevné s nápadnými korolinickými staminodií (zdánlivé korunní lístky); v každém pouzdře semeníku více vajíček; plod víčkatá tobolka 1. *Cleretum*
b Rostliny plazivé nebo poléhavé; květy nenápadné, zelené, bez korolinických staminodií; v každém pouzdře semeníku jedno vajíčko; plod 4-5rohá peckovice 2. *Tetragonia*

1. *Cleretum* N. E. Br. — poledník

Cleretum N. E. BROWN Gard. Chron., ser. 3, 78: 412, 1925. — Syn.: *Mesembryanthemum* L. Sp. Pl. 480, 1753 p.p. min. — *Dorotheanthus* SCHWANTES Möllers Deutsche Gärt. Z. 42: 283, 1927.

Lit.: PRŮCHA J. et al. (1966): Letničky a dvouletky. Praha. — ANONYMUS [Kč] (1979): Dorotheanthus - poludňovka. Záhranictvo, Bratislava, 1979/5: 220. — ROWLEY G. D. (1979): The botanical name of the Livingstone daisy. Baileya 20: 137-140.

Jednoleté byliny, bohatě od země rozvětvené, s větvemi poléhavými a často vystoupavými, ve všech částech pokryté třpytivými puchýřkovitými chlupy, vyplněnými vodou. Listy ploché, celistvé, dužnaté. Květy dlouze stopkaté s okvětím srostlým, 5cípým, zeleným nebo načervenalým (napodobuje kalich), s velkým počtem pestře zbarvených korolinických staminodií (napodobují korunní lístky) a velkým počtem červeno- až hnědofialových tyčinek; gyneceum srostlé z 5 plodolistů, semeník spodní, 5pouzdrý, v každém pouzdře s mnoha vajíčky, čnělek 5, přetrvávají i za plodu. Plod víčkatá 5pouzdrá tobolka, otevírající se za vlhka pomocí hygroskopického aparátu. Semena drobná (menší než 1mm), světle šedá. — Asi 13 druhů v j. Africe (Kapsko). — Entomogam.

Význam: Druhy rodu *Cleretum* se pěstují od počátku 19. století jako letničky, ozdobné pe-

*) Zpracovali P. Tomšovič a R. Bělohlávková.

Tab. 14: 1 *Cleretum bellidiforme*. — 2. *C. gramineum*. — 3 *Montia fontana*, 3a - semeno. — 4 *M. arvensis*, semeno. — 5 *M. hallii*, semeno. — 6 *Portulaca oleracea*.

Tab. 13: 1 *Oxybaphus nyctagineus*. — 2 *Phytolacca americana*, 2a - list, 2b - plod. — 3 *Sarcoca esculenta*, souplodi.

64 *Phytolacca / Sarcoca*

